

VID MORPURGO

Značajna uloga koju je Vid (Vita, Vito) Morpurgo odigrao u javnom životu Splita i Dalmacije u drugoj polovini prošlog stoljeća nije još dovoljno uočena i istaknuta. Uglavnom zbog prirodene skromnosti i neisticanja svoje ličnosti u javnosti. Pa ipak, ta uloga nije bila ništa manje značajna za Split i Dalmaciju od one drugog istaknutog Jevrejina u prošlosti grada, osnivatelja splitskog lazareta krajem XVI st., Danijela Rodrige. I jedan i drugi su napretku i budućnosti grada i zajednice kojoj su pripadali posvetili čitav svoj život i djelovanje.

Obitelj Morpurgo nije spadala među najstarije splitske jevrejske obitelji kojih su članovi pokapani na jevrejskom groblju na Marjanu još od XVI stoljeća. Moisé Morpurgo, zvan Capuzina, preselio se u XVII st. iz Maribora (Marburg — Morpurgo) u Goricu, a njegov sin David Vita odatle u Split, gdje se oženio Sarom Rake-
lom Russo, tu umro 1774. god. i pokopan na Marjanu, gdje mu još postoji nadgrobna ploča. Dva sina su se odselila, trgujući, u Smirnu, a treći Moisé ostao je u Splitu. Jedan njegov sin, David, služio je prvo u Veneciji, zatim je imao trgovinu u Zadru i konačno se nastanio u Splitu. I drugi sin, Adam, imao je tekstilnu trgovinu u Splitu. Treći sin, Jakov Vita, djed našeg Vida, također je prije služio u Veneciji i tamo se oženio. Vrativši se u Dalmaciju, imao je trgovinu u Milni na Braču, a zatim u Splitu, na Voćnom trgu. Od njegovo desetoro djece najviše nas zanima David Elija (1809-1882), otac Vidov.

Svestranost, kulturu i marljivost naslijedio je Vid od oca Davida. Sačuvan nam je u obitelji Morpurgo Davidov dnevnik iz kojega plastično izbija neobično aktivna njegova djelatnost na mnogim poljima rada. Mlad je ostao bez roditelja i bio je odgajen u rodbini. Majka Nijemica naučila ga je njemački, a talijanski je naučio u jevrejskoj školi. Rano je naučio i hebrejsku kaligrafiju. Kao dječak naučio je zanat knjigovezca. Uštedivši tim obrtom manju svotu, naručio je u Beču jevrejskih knjiga i prodavao ih u Splitu. Time se izdržavao u školi. Zatim se zaposlio u trgovini Abrahama Gentiloma i radio u njegovoj trgovini na Visu, a kasnije u filijali tršćanske firme Jesurun u Splitu. 1837. godine oženio se Anettom (Hanom) Gentili iz Gorice. U Gorici je usput naučio gajiti svilenu bubu. Pokušao je i da izdaje školske knjige, ali je dotadanji izdavač školskih knjiga za Dalmaciju Battara iz Zadra spriječio da David dobije od vlade dozvolu za njihovo raspačavanje. Zatim je nabavio jednu parnu roljaču i pravio rašu (debelo sukno), a stalno se bavio i svilarstvom, koje je u Splitu bilo razvijeno, naročito kada je bolest svilene bube bila zahvatila Italiju. Od 1864. vodio je u Splitu i dućan tekstila, a zatim ga prepustio drugom sinu Josipu.

David Morpurgo sudjelovao je i u javnom političkom životu grada i bio biran, kao predstavnik trgovaca Narodne stranke, u splitsku Trgovačku komoru 1863. god., odmah po njenom osnutku. 1864. god. nagrađen je na velikoj gospodarskoj izložbi u Zagrebu brončanom medaljom za svoje uzorke predene svile.

Bio je kulturni, naobražen i time je naročito djelovao na sina Vida. 1845. preveo je prvi s hebrejskog na talijanski jedno opsežno djelo religioznog sadržaja s namjerom da ga tiska, ali je rukopis ostao do danas neobjavljen kod njegovih nasljednika. Među ostalim sastavio je na hebrejskom posmrtnu tužaljkicu i natpis na grobu učenom splitskom rabinu Jakovu Musafiji, učitelju Vidovu. Amaterski se bavio i slikarstvom.¹

Vid Morpurgo (Haj — Vita) rodio se 7. svibnja 1838, na dan splitskog patrona sv. Duje, u renesansnoj kući na Dosudu, pokraj tadanjeg Trga povrća (danas Mihovilov trg). Godinu dana docnije preselila se obitelj u drugu kuću unutar zidova Dioklecijanove palače, kod crkve sv. Filipa.

¹ Značajno je da su mnogi članovi i kasnijih generacija obitelji Morpurgo bili skloni javnoj kulturnoj i umjetničkoj djelatnosti. Nećak Vida Morpurga Viktor pisao je pjesme na talijanskom jeziku, opsežnu historiju Jevreja u Splitu i historijsko djelo o splitskom lazaretu i Danijelu Rodrigi (u tisku). Njegova kći Tina bavila se slikarstvom i nasilna smrt u njemačkom logoru (kao i većine članova njene obitelji) prekinula ju je u naponu stvaranja. Drugi nećak Vida Morpurga Luciano poznati je rimski izdavač i pisac nekoliko vrlo zapaženih djela. Konačno, jedan od potomaka Vida Morpurga, koji po njemu i nosi ime Vito, ugledni je italijanski slavista.

O Tini Morpurgo pisao je Kruno Prijatelj u „Jevrejskom pregledu“ br. 10—11, 1960. god. (Prim. red.).

Nakon prve pouke koju je dobio od oca Davida, pohađao je Vid 1846-1849. osnovnu školu u Splitu, gdje mu je, među ostalima, bio učiteljem Andrija Stazić, promicatelj hrvatskog jezika u školama. Nakon toga pohađao je splitsku gimnaziju: četiri razreda gramatike i dva humanistike, dok je posljednja dva razreda retorike (VII i VIII razr.) pohađao u nadbiskupskom sjemeništu, gdje su uz klerike učili i svjetovnjaci. U srednjoj školi bio je dobar đak. Odlično je savladavao talijanski i njemački, dobro latinski i grčki, dok hrvatski jezik („ilirski“) nije nikada uspio dobro naučiti, iako se osjećao Hrvatom, jer je gradska inteligencija govorila isključivo talijanski, a samo pučani predgrađa hrvatski. Profesori su mu bili istaknuti javni radnici, a vjerski odgoj pružio mu je rabin Jedidja Jakov Musafija, pa se Vid čitavog života strogo pridržavao vjerskih dogma i obreda.

Kao i njegov otac David, Vid Morpurgo se vrlo rano osamostalio i počeo privređivati. Dok je još pohađao gimnaziju, započeo je knjižarskom djelatnošću. 1852, kada mu je bilo 14 godina, rukovodio je, pod firmom Petra Sava, skladištem knjiga milanske firme Borroni e Scotti. Skladište i knjižara nalazili su se najprije u jednoj prostoriji kod samostana sv. Klare (danas Severova ul.), a zatim u malenoj prostoriji nad Željeznim vratima Dioklecijanove palače, na ulazu nekadašnjeg geta. 1855. preselila se trgovina u obližnju kuću na istočnoj strani Trga oružja (danas Narodni trg), iznad kasnije knjižare. Bio je u trgovačkim vezama s poznatim inozemnim izdavačkim poduzećima, a 1855. i 1857. putovao je s ocem u Italiju i ugovarao narudžbe s izdavačima u Trstu, Veneciji i Milanu. Na drugom putovanju posjetio je u Torinu proslavljenog dalmatinskog pisca i javnog radnika Nikolu Tommasea, koji je već u četrdeset-osmim godinama podstaknuo rodoljubni plamen u mnogim Dalmatincima.

1860. god. dobio je Vid Morpurgo dozvolu da može samostalno voditi knjižaru. To je bila jedna od prvih knjažara u Splitu, a zacijelo najvažnija i najdužeg trajanja. Iz prvog kata preselila se uskoro u prizemlje iste zgrade. Od tada, pa sve do drugog svjetskog rata, vodili su je Vid Morpurgo, zatim njegovi nasljednici, a nakon oslobođenja naslijedila ju je u istom lokalnu knjižaru „Luka Botić“. Iz prvih poslovnih knjiga može se zaključiti da je mladi Vid Morpurgo nabavljao knjige od poznatih firma u Zagrebu, Zadru, Rijeci, Dubrovniku, Beču, Trstu, Milanu, Torinu, Veroni, Veneciji i dr.

1860. god., dakle kao dvadesetdvođodišnjak, osnovao je on i prvu posudbenu biblioteku u Splitu. Nije bila dugog vijeka, ali ju je 1863. opet obnovio, kako se vidi iz oglasa u zadarskom „Narodnom listu“.

Još aktivniji nego na knjižarskom bio je Vid Morpurgo na izdavačkom polju. On je bio jedini profesionalni splitski izdavač u prošlom stoljeću, a jedan od značajnijih u prvoj polovini ovog.

Već u rukopisnim satiričnim novinama, sačuvanim u obiteljskom arhivu, očituje se njegova izdavačka sklonost i organizacija.

Postavši knjižar, sanjao je o časopisu koji bi okupio sve dalmatinske javne radnike i doprineo tada uspavanoj dalmatinskoj kulturi i književnosti. Jedini istaknuti dalmatinski časopis koji je izlazio sredinom stoljeća bila je „Zora Dalmatinska” Ante Kuzmanića, ali kratkog vijeka.

Morpurgo se tada obratio svim istaknutijim dalmatinskim piscima u domovini i inozemstvu, i molio ih za suradnju i pomoć u općoj težnji razvitka književnosti i nauke. Bilo je još doba Bachova apsolutizma i nikakva politička ili nacionalna ideja nije se mogla progurati kroz štampu. Stoga je tadanji Morpurgov cilj bio kulturno uzdizanje Dalmacije, a tek kasnije i političko.

Tako je 1859. maleni svezak „Dalmatinskog godišnjaka” (Annuario Dalmatico) ugledao svijetlo. Prilozi su pisani talijanskim jezikom, jer su dalmatinski građani učili u domovini niže i srednje škole skoro isključivo na talijanskom jeziku, a više škole učili su na talijanskim sveučilištima, te je hrvatskim jezikom malo tko znao dobro pisati, a hrvatski književni jezik nije bio još razvijen ni ujednačen. Morpurgo i mnogi drugi narodni borci učili su hrvatski u zrelim godinama, kao što je, uostalom, Cavour učio talijanski.

Sam Morpurgo ističe u predgovoru prvog sveska godišnjaka da mu se ideja pokretanja jednog takvog časopisa rodila još 1856. godine „videći da našoj pokrajini nedostaje jedno glasilo koje bi obrađivalo njene moralne i materijalne interese i koje bi, sakupljajući svake godine radove najboljih umova u zemlji, nastojalo da ih osvijetli i pokaže ostalima, ako se kod nas ne napreduje gigantским koracima, da se ipak ne besposličiči . . .”

U malenom arhivu Vida Morpurga i redakcije „Dalmatinskog godišnjaka”, sačuvanom kod njegovih nasljednika, postoji, uz rukopisne priloge pripremljene za tisak, i znatan broj pisama što su ih izdavaču Vidu Morpurgu uputile tada istaknute javne ličnosti, dalmatinski književni i naučni radnici, među ostalima Nikola Tammaseo, August Kaznačić, Augustin Grubišić i dr.

Do danas u našoj nauci i književnosti još nije uočena značajna uloga „Dalmatinskog godišnjaka” (Annuario Dalmatico), jedne od prvih naših kvalitetnih periodika. U prvom njegovom svesku mladi je splitski advokat, kasnije jedan od vođa „narodnjaka”, Konstantin Vojnović pisao o izvještaju Trgovačke i industrijske komore splitskog okruga, analizirajući ekonomsko stanje u Dalmaciji. Ostali suradnici bili su Koriolan de Cerineo Lucio, Jakov Chiudina, Josip Ferrari Cupilli, Ivan Francesci, Ivan Krstitelj Brajnović, G.A. Kaznačić, Nikola Gradi i Nikola Tommaseo („Nauk koji se skriva u korijenima slavenskog jezika”).

Naročito je značajan prilog samog Vida Morpurga „Bibliografski dalmatinski vjesnik” za god. 1856, 1857. i 1858, u kome on prikazuje sve nove knjige dalmatinskih pisaca ili o Dalmaciji, dajući uz svaku iscrpne i stručne bibliografske podatke i svoj kratak osvrt na njen sadržaj i važnost. To je jedna od prvih i najstručnijih obrazloženih bibliografija u južnih Slavena, koju je nastavio i u

drugom svesku godišnjaka, a za treći svezak pripravo u rukopisu. Time Vid Morpurgo i na polju naše bibliografije zauzima jedno on najistaknutijih mjesta.

Padom Bachovog apsolutizma i Listopadskom diplomom 20. X 1860. obnavlja se ustavni sistem u austrijskoj carevini. Od nacionalno-revolucionarnih težnja četrdesetosme do šezdesete gušila je apsolutistička bečka diktatura svaki nacionalni ili liberalni pokret u začetku. Uvjeti za slobodniji razvitak liberalizma i nacionalizma postali su 1860. god. daleko bolji i to se osjećalo u čitavoj mnogonarodnoj monarhiji, a naročito u slavenskim zemljama u kojima se nacionalna svijest opet slobodnije budila i razvijala. Ulogu koju je u sjevernoj Hrvatskoj odigrao ilirski pokret još u prvoj polovini i sredinom stoljeća, trebalo je da odigra narodni pokret u Dalmaciji šezdesetih godina.

Pad apsolutizma i novi ustavni život urodili su u Dalmaciji dvojakim rezultatom: prvo, općim liberalizmom koji se očitovao naročito u autonomiji dalmatinskih komuna i obnovi dalmatinskog sabora i, drugo, razvijanjem nacionalne svijesti i nacionalnog pokreta. Međutim te dvije ideje nisu se paralelno razvijale. Dok se čitava seoska Dalmacija sastojala od hrvatskog, djelomično i srpskog življa, koji je govorio samo narodnim jezikom, u gradovima, dugo pod venecijanskom, a zatim lombardskovenetskom upravom, razvijao se građanski stalež pod jakim utjecajem prekomorske italiske kulture i civilizacije, koji je, iako slavenskog porijekla, jedva znao da govori narodnim jezikom. Čak i gradski pučani i težaci stidjeli su se vlastitog jezika.

Stoga su težnje prvih preporoditelja u Dalmaciji, naročito Ante Kuzmanića, Božidara Petranovića, Luke Botića, Mihovila Pavlinovića, Mihovila Klaića i dr. bile da probude narodnu svijest i narodni jezik. Na tom polju propagiranja hrvatskog jezika i slavenske nacionalne svijesti u narodu djelovao je i Nikola Tommaseo, naročito svojim „Iskricama” hrvatski pisanima. Ali Tommaseova ideja bila je panslavistička. On se smatrao Slavenom, ali ne Hrvatom, već Dalmatincem. Nositelj iste ideologije dalmatinske autonomije, neovisne o Hrvatima, a kulturno vezane za Italiju, bio je i Zadranin knez Franjo Borelli, koji se u Beču, voljnome da sjedini Dalmaciju i gornju Hrvatsku, izjasnio protiv tog sjedinjenja, kao i popularni splitski načelnik Antun Bajamonti, koji je imao za sobom ne samo gradsku inteligenciju već i najširi puk splitskih predgrada. Tako se razvila borba liberala ali „autonomaša” (ili Dalmatoslavena) i „aneksionista” ili narodnjaka. Prvi su u gradovima bili daleko brojniji.

Ideje nacionalne slobode i jedinstva donijeli su sa studija iz Italije dalmatinski mladi rodoljubi, zadahnuti patriotizmom talijanskog naroda u borbi za nacionalnu slobodu i nacionalno jedinstvo. Bitnu ulogu odigrala je grupa splitskih patriota, iako su po-

znati vođi pokreta bili Miho Klaić i Mihovil Pavlinović. Najaktivniji su u Splitu bili Kosta Vojnović, Lovro Monti, Vicko Milić, Vid Morpurgo, Natko Nodilo i Gajo Bulat. Ta je grupa započela borbu za pripojenje Dalmacije ostaloj Hrvatskoj i Slavoniji, a zatim ostalim južnoslavenskim zemljama, i to ne samo poletno, već i taktično i sistematski, jer se trebalo suprotstaviti centralističkim težnjama Beča s jedne strane, a autonomaškim idejama s druge.

U toj nacionalnoj borbi odigrao je Vid Morpurgo presudnu i do danas nedovoljno uočenu i rasvijetljenu ulogu. Morpurgo, naime, nikada nije spadao u one javne vođe pokreta, u one nosioce barjaka, već je djelovao tiho, skromno i trijezno. U njega su svi ostali vođi pokreta tražili savjeta i on je rukovodio većinom uspješnih akcija na raznim područjima protiv daleko nadmoćnijeg političkog djelovanja. Trebalo je osvijestiti građanstvo, probuditi u njemu nacionalno osjećanje, a seljaka osloboditi od materijalne sputanosti uz veleposjednike.

Splitskih narodnjaka bila je tek šačica. Oni su se sakupljali u Morpurgovoj knjižari na trgu, koja je uskoro postala, i ostala decenijama, ne samo kulturno žarište i sastajalište naprednih građana već i žarište političkog djelovanja čitave srednje Dalmacije. Ona je s uspjehom zamjenjivala Narodnu čitaonicu, pa kad se ova i osnovala, na ustuk autonomaškoj čitaonici, djelovala je neko vrijeme baš u Morpurgovoj knjižari.

Vid Morpurgo posjedovao je široku kulturu, neobičnu inteligenciju, primjenu marljivost a njegove političke i socijalne ideje bile su nadasve napredne. Vrlo aktivan trgovac, izdavač, bankar i industrijalac, žrtvovao je čitav svoj privatni život i imetak za ciljeve nacionalne borbe. Iako je više publicirao političke rasprave drugih i podsticao ih na pisanje, nego sam pisao, upoznajemo ipak njegove političke ideje iz sačuvanih njegovih tiskanih tekstova, predgovora, novinskih dopisa, pisama i sl. Tako u dva opširna pisma uglednom javnom radniku Augustu Grubišiću, sačuvana u splitskoj Naučnoj biblioteci, obrazlaže potanko svoju nacionalnu ideologiju, ujedno i ideologiju čitave splitske patriotske grupe, na koju je on presudno utjecao. On je bio svijestan da je budućnost Dalmacije osigurana jedino u sklopu čitave Hrvatske, a ne u autonomnoj izoliranosti. Jednako je bio svijestan toga da Dalmacija ne može i ne smije nikada biti talijanska, jer bi ubrzo postala njenom kolonijom.

Drugi svezak „Dalmatinskog godišnjaka” (Annuario Dalmatico) izdao je Morpurgo 1861. godine. Za razliku od prvog sveska, objavljenog prije Listopadske diplome, ovaj drugi odiše novim liberalnim i nacionalnim duhom. Uz radove nekih dotadašnjih suradnika, najznačajniji su uvodni članci mladog advokata Lovra Montija, koga je Morpurgo veoma cijenio i podsticao na rad, i to

„O zadacima novinstva u Dalmaciji” i „O budućem smjeru obrazovanog staleža u Dalmaciji”. U njima Monti postavlja temelje skore nacionalne žurnalistike i govori o presudnoj ulozi naprednog građanstva u nacionalnoj borbi. Oba su članka objavljena anonimno, kao i treći pod naslovom „Srpska književnost”, u kojemu se daje pregled književnog djelovanja Dositeja Obradovića, Njegoša i Vuka Karadžića, dosljedno programu narodnjaka da je potrebno upoznati život i kulturu ostale slavenske braće. I u drugom svesku svog godišnjaka nastavio je Vid Morpurgo bibliografski pregled djela Dalmatinaca i o Dalmaciji za 1859. i 1860. godinu.

Međutim nije se Morpurgova politička izdavačka djelatnost ograničila samo na spomenuti godišnjak. On je te presudne 1861. godine, u doba burnih usmenih i pismenih polemika između autonomaša i aneksionista, izdao četiri zasebne knjižice političko-polemičkog sadržaja. Prva je bila istaknuta rasprava Lovre Montija „Razmatranja o aneksiji Kraljevine Dalmacije Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji”; druga Ignjata Bakotića „Stranke u Dalmaciji”; treća opsežna rasprava Konstantina Vojnovića „Glas za sjedinjenje, ili razlozi Dalmacije za njeno sjedinjenje s Hrvatskom i Ugarskom”, sve tri na talijanskom jeziku; a kao četvrta talijanski prijevod Šulekovog „Hrvatsko-ugarskog ustava”. Te su rasprave, uz još nekoliko narodnjačkih, objavljenih u Dalmaciji iste godine, branile ideju sjedinjenja Dalmacije i Hrvatske, nasuprot ideji dalmatinske autonomije koju su naročito zastupali u brojnim polemičkim izdanjima Nikola Tommaseo i Antun Bajamonti.

Još jedno popularno izdanje Vida Morpurga vrijedno je spomenuti. 1862. i 1863. god. objavio je on dva godišta kalendara „Dioklecijanov nasljednik” (L'Erede di Diocleziano). Osim uobičajenih kalendarskih i općih podataka, u njima je i Morpurgov historijski podsjetnik s pregledom najvažnijih historijskih događaja iz prošlosti Dalmacije i ostalih južnoslavenskih naroda, pa čak i onih najsvremenijih, kao na primjer u vezi s aktuelnom borbom Srba i Crnogoraca s Turcima.

Morpurgo je pripremio za tisak i treću knjigu „Dalmatinskog godišnjaka”, ali do tiskanja ipak nije došlo, jer je upravo tada, 1862. godine, počelo u Zadru izlaziti glasilo Narodne stranke „Il Nazionale — Narodni list”, i dalje izlaženje godišnjaka nije više bilo tako nužno. Sačuvan je veći dio rukopisa pripremljenih za treći svezak, pa se na temelju njih može dobiti fizionomija tog neobjavljenog godišta. Morpurgo je namjeravao da ga izda u dva izdanja: na talijanskom i hrvatskom jeziku, a da oba izdanja odišu izrazito narodnim duhom. Čak je uputio i opširan poziv na suradnju svim istaknutijim dalmatinskim javnim radnicima, izlažući u njemu program zamišljenog godišnjaka. U njegovoj ostavštini sačuvani su tako neobjavljeni rukopisi Vicka Milića, Mede Pucića, Jovana Sundečića, Stjepana Buzolića i dr. Najvažniji je koncept rukopisa samog Morpurga, treći dio „Dalmatinskog bibliografskog vjésnika”,

naročito značajnog jer se odnosi na brojna izdanja u Dalmaciji presudne 1861. godine

Jedan od najvažnijih datuma u borbi dalmatinskih narodnjaka za nacionalnu svijest, nezavisnost i sjedinjenje s ostalim Hrvatima, i u daljoj fazi s ostalim južnim Slavenima, predstavlja osnutak njihovog glasila „Il Nazionale -- Narodni list”. Počeo je izlaziti u Zadru, administrativnom središtu Dalmacije, 1862. godine, na talijanskom jeziku s dodatkom na hrvatskom.

Ideja pokretanja „Narodnog lista” potječe iz Splita. Niknula je u grupi mladih splitskih partiota, a presudnu ulogu u tome odigrao je baš Vid Morpurgo. On je već posjedovao izdavačko iskustvo, smisao za organizaciju, a naročito je znao planirati ekonomsku stranu pothvata. Organizirao je list na akcionarskoj bazi, pa su rođoljubi iz cijele Dalmacije postali njegovi dioničari. Jedan od najjačih akcionara bio je i Josip Juraj Strossmayer. Ne samo da je Morpurgo sudjelovao u poduzeću velikim materijalnim udjelom, već je on i dalje rukovodio novčanom stranom poslovanja, pa je sakupljao pretplate, a i dopise suradnika za srednju Dalmaciju.

Vid Morpurgo je naročito doprineo „Narodnom listu” brojnim svojim političkim prilozima, osobito dopisima iz Splita, u kojima je kritizirao politiku gradskog načelnika Antuna Bajamontija i ostalih autonomaša. Njegova kritika bila je sigurna, dobro utemeljena i jetka, pa je neprijatelja ujedala više nego kritika i jednog drugog političkog radnika. Stoga je i shvatljivo da se bijes, od autonomaša nahuškane gomile, vrlo često svaljivao na Vida Morpurga i da je čitav život proveo u živoj opasnosti. Njegov stvarni udio u „Narodnom listu” teško je u cjelini uočiti, jer je pisao pod pseudonimima.

Presudan je i udio Vida Morpurga u osnivanju splitske „Narodne (Slavjanske) čitaonice” 1862. godine, kada su autonomaši izbacili „Narodni list” iz svojih čitaonica. Tako je „Narodna čitaonica”, naročito zaslugom Koste Vojnovića, uz Morpurgovu knjižaru, postala drugo žarište narodne ideje i borbe u Splitu i bila također često napadana od neprijatelja.

Morpurgova politička djelatnost naročito je značajna kroz dva puna decenija borbe narodnjaka za vlast u Splitu, od 1862. do 1882. god. Vođa borbe, uz Klaića, Pavlinovića, Vojnovića i ostale, postao je mladi Morpurgov suradnik splitski advokat Gajo Bulat, ali je Morpurgo ostao i dalje manje vidljiv ali presudan točak čitavog pokreta i borbe. On je oštroumno otkrivao najslabije strane nadmoćnijeg neprijatelja i usmjeravao akciju u tom pravcu. On

je naročito rukovodio čitavom izbornom politikom „Narodne stranke“, ne samo u Splitu, već u čitavoj Dalmaciji. Tako je ubrzo stekao duboko poštovanje i prijateljstvo naprednih javnih radnika iz čitave Dalmacije, naročito rodoljubivog seoskog svećenstva, koje je imalo stjecište u njegovoj knjižari, gdje je stalno dolazilo po iskusni savjet. Prijateljevao je sa Strossmayerom, a narodni vođi Klaić, Pavlinović i Bulat tražili su u svakoj odsudnijoj akciji njegov savjet.

1870. izabran je Vid Morpurgo, kao kandidat „Narodne stranke“, u Dalmatinski sabor, a nakon pobjede narodnjaka u splitskoj općini 1882. godine, koja pobjeda mnogo duguje njegovoj oštroumnoj i taktičnoj izornoj politici, biran je za općinskog prijednika.

Obnašao je i mnoge druge javne dužnosti. Tako se kao dugogodišnji predsjednik splitske Trgovačke komore zalagao za privredni razvoj Dalmacije, najaktivnije sudjelovao u tada akutnom parobrodarskom i željezničkom pitanju i sl.

Ali najviše truda, zalaganja i osobnih materijalnih sredstava uložio je Morpurgo u „Prvu pučku dalmatinsku banku“. Osnovana je u Splitu 1869. god. njegovom inicijativom sa zadatkom da materijalno osamostali široki građanski i seoski puk, novčano i ideološki ovisan o kapitalistima i veleposjednicima i da mu štednjom i novčanom pomoći u potrebi pomogne. Bio je doživotni predsjednik, a kasnije potpredsjednik te banke i veći dio svoje životne energije posvetio je njoj, podigavši je na stepen visokog političkog i novčanog zavoda.

*

Upravo je nevjerojatna svestranost njegova zanimanja i neiscrpljivost energije koja je u njemu buktila. Uz sve te javne poslove vodio je i dalje knjižaru i opskrbljivao ju je sistematski ne samo svim suvremenim hrvatskim i srpskim izdanjima, već i ostalim inozemnim koja su imala ikakvu vezu s Dalmacijom ili sa Slavenima uopće. Katalozi knjiga njegove knjižare brojili su oko 5000 raznih probranih djela, među kojima su se nalazila originalna izdanja Marka Marulića iz XVI st. i brojna pučka izdanja, naročito pjesmarice, njegove naklade.

U nastojanju da razvije domaću industriju na ustuk stranog kapitala, osnovao je 1875. prvu splitsku tvornicu opeka, koja je bila kratkog trajanja. Ali zato su njegova destilerija pića i skladište vina bili na svjetskom tržištu poznato i renomirano poduzeće.

Pa ipak, kada je umro, umoran i iscrpen od rada i borbe, 1911. god., nije ostavio kao plod svog dugog rada nikakvog kapitala, jer je sve prilagao općoj narodnoj stvari.

Njegova smrt pobudila je jednodušne hvale i priznanja pojediniku od svih, pa i od njegovih političkih protivnika. Pokopan je na starom jevrejskom groblju pod marjanskim borovima, odakle

se pruža pogled na čitav Split, grad koji je pokojnik toliko volio i toliko mu dao. U grobnu ploču uklesan je natpis:

„Uzvišen umom, plemenit duhom, cijeli život misaonoga rada posveti oslobođenju puka od duševnog i materijalnog ropstva. U budenju naroda iznedu prvih, začetnik prve knjižare, prve banke, prvih industrija, ostavi umirući neispunjenu prazninu”.

Ali tiho i skromno djelovanje javnog radnika Vida Morpurga lako je zasjenila mnogo glasnija i bučnija aktivnost drugih, naročito kad je u narodnoj stranci došlo do razmimoilaženja između starih narodnjaka i mladih pravaša. Tako su Morpurgova aktivnost i njegove zasluge pale u zaborav, pa nije u historiji narodne borbe dobio ono mjesto koje mu pripada. Smatrao sam stoga svojom dužnošću da baš sada, povodom stogodišnjice narodnog preporoda u Dalmaciji, ispravno osvijetlim njegov lik i istaknem njegovu ulogu u toj borbi.²

² Iscrpnu studiju „Vid Murgurgo i narodni preporod u Splitu” objavio sam u splitskom časopisu „Mogućnosti” 1962, br. 11, 12, 1963. br. 1 i zasebno u 14. svesku Izdanja Muzeja grada Splita (1963) pod istim naslovom. Posebni rad „Neobjavljena bibliografija Vida Murgurga za 1861. godinu” predao sam „Radovima Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru”.